

НОСТАЛЬГІЯ у сучасному світі

Л.О. Герасименко,
Українська медична стоматологічна академія,
м. Полтава

Уже декілька років перебуваючи у стані «гібридної війни» через окупацію частини територій, українське суспільство зіткнулось із відносно новою для себе проблемою: психологічною дезадаптацією у внутрішньо переміщених осіб. Психопатологічні прояви подібних станів є складними й багатограними. Вони часто поєднують ознаки як депресивних і посттравматичного стресового розладів, так і власне дезадаптації, зумовлені зміною місця проживання. Актуальність згаданого явища змушує детальніше проаналізувати історичні аспекти дослідження відповідної проблематики, зокрема, звернути увагу на досвід вивчення ностальгії, яку свого часу вважали окремою нозологією, але нині втратила цей статус [1, 2].

Етіопатогенез ностальгії

Ностальгія (*грецьк.* nostos повернення + algos біль, туга) — форма депресивного стану реактивного походження, зумовлена хворобливою тугою за звичними місцями проживання [3]. Етіопатогенетично цей стан споріднений із відчуттями, які переживає немовля при сепарації з матір'ю. У періоди слабкості, сумнівів і внутрішньої кризи доросла людина втомлюється від тягаря відповідальності, її охоплює ностальгія — туга за затишним світом дитинства, де не було місця ні самотності, ні відповідальності. З'являється прагнення знову знайти втрачену гармонію, відчуття внутрішньої цілісності. Як біблійний блудний син, охоплена ностальгією людина хоче повернутися додому, але повертаючись, не знаходить на колишньому місці того будинку і тих людей, або ж знаходить їх невізнанно іншими [4].

Виникають ностальгічні стани у відповідь як на побутові (просторові та соціальні), так і на часові трансформації. Просторові ностальгічні переживання зумовлені фіксованістю на певному ландшафті, кліматі, а соціальні ґрунтуються на традиційному, але у певний момент втраченому колі людського і професійного спілкування. Часова ж ностальгія пов'язана з наявністю у житті кожної людини яскравих і максимально насичених емоціями періодів, як-от закоханість, сімейне щастя, початок навчання чи трудового шляху [5, 6].

До обтяжливих чинників розвитку ностальгії належать:

- втрата зв'язків із сім'єю, друзями;
- мовний бар'єр, відчуженість або недоброзичливість з боку нового оточення;
- незворотність втрати і невизначеність щодо майбутнього [7].

Суттєву роль у перебігу патологічного процесу відіграють конституційні особливості (циклотимічний, демонстративний або межовий психопатичний ґрунт), спадковість хворих, перенесена екзогенно-органічна патологія в анамнезі, а також ситуаційні чинники, наприклад зміна життєвого укладу, раптова відповідальність, ізоляція від звичних зв'язків [8]. До групи ризику передусім належать молоді люди, виховані у провінції, без досвіду «виходу в люди». Уразливішими є саме жінки [9].

Певна ідеалістичність в оцінюванні минулого — це стала властивість нормальної психіки. Зокрема, можна звернути увагу на те, що моралісти минулого з прадавніх часів завжди зауважували актуальне падіння моральних засад суспільства, говорячи про минуле як втрачений «золотий вік».

Властиве європейській культурі позитивне емоційне забарвлення сприйняття часу артикулюється щодо сьогодення як щастя, майбутнього — як надія і минулого — як ностальгія. Отже, ностальгія (як призма світосприйняття) забезпечує спадковість традицій, узгоджує у суспільній свідомості минулі та теперішні дні.

Уперше поняття «ностальгія» увів лікар Дж. Гофер у праці «Dissertatio medica de Nostalgia oder Heimweh» (1688), де йшлося про захворювання швейцарських солдатів, які служили найманцями далеко від своєї країни, і студентів, які зцілювалися незабаром після повернення на батьківщину [10].

Цей стан іноді поширювався у вигляді епідемій, наприклад у наполеонівських солдатів. У XVIII столітті, за філософією Ж.-Ж. Руссо, його стали розуміти як тугу за незіпсованими звичаями сільського побуту, тісно пов'язаного з природою.

Ностальгія може мати перебіг як стан, що не виходить за межі норми, у вигляді лише легкої туги за втраченим і звичним. Хоча як психопатологічний процес вона супроводжується тривожно-депресивною симптоматикою.

Особливості перебігу

У класичному варіанті перебігу захворювання виокремлюють три стадії розвитку патологічних симптомів [11]. Спочатку хворий відчуває себе втомленим, сумним, стає мовчазним, шукає усамітнення, постійно думає про рідні місця. Згодом думки про батьківщину набувають обсесивного характеру, з'являється безсоння, анорексія, порушується травлення, підвищується кров'яний тиск. І врешті, за несприятливих умов, остаточно формується психофізичне виснаження.

Поряд із типовими симптомами депресії притаманні нав'язливі спогади і сновидіння про колишнє життя, що мають характер «відголосків щастя», факт якого свого часу не усвідомлювався. Характерне також пристрасне бажання повернути минуле (ностоманія) та ненависть до всього, що пов'язане з новим. Власне, похмурому (через домінування негативних афективних переживань) сьогоденню протиставляється ідеалізоване минуле.

У разі тяжких випадків з'являються тужливий афект, «передсерцева туга», рухові розлади у вигляді загальмованості або збудження. Можуть виникати агресія, імпульсивні руйнівні дії; реакції «короткого замикання», самозвинувачення, суїцидальні тенденції тощо.

На тлі ностальгії може розвинутиися алкогольна чи наркотична залежність, якій властивий імпульсивний характер. До того ж значно знижується потенціал адаптивності, загальна опірність організму, погіршується перебіг хронічних захворювань серцево-судинної системи, можливий розвиток виразкової хвороби шлунка. Психопатологічна симптоматика може загострюватися у зв'язку з пам'ятними датами: святами, днями народження близьких, ювілеями тощо [12, 13].

Останнім часом інтерес до цього явища відроджується на підставі розуміння його як стану незадоволеності життям у сучасної людини. Альтернативою ностальгії нині є космополітичний світогляд, що базується на уніфікації стандартів побуту і прав особистості в різних частинах світу.

Особи, схильні до ностальгії

Сьогодні ностальгія виникає переважно в емігрантів, але може також спостерігатися в малокваліфікованих робітників, які виїжджають на заробітки до сусідніх регіонів, або в осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, військовослужбовців. Крім того, не обов'язково причиною є переїзд, іноді ностальгія формується через суспільні трансформації, історичні зміни епох [14].

Місце ностальгії у класифікації хвороб

Близьким до ностальгії різновидом реактивних депресій у психіатричній практиці є депресія «позбавлення коріння» (так званий KZ-синдром, або синдром концентраційних таборів), які описано у військових бранців, ув'язнених, жертв викрадення. Вона характеризується тривожно-тужливим афектом, фобічними переживаннями, астеною та апатією [15].

У чинній класифікації ностальгію не виділено у певну окрему діагностичну рубрику, а систематику побудовано на виокремленні провідного синдрому. Актуальний стан справ виглядає так, що тенденції уніфікації з критеріями Керівництва з діагностики та статистики психічних розладів Американської асоціації психіатрів (DSM), які проглядаються у Міжнародній класифікації хвороб 10-го

перегляду (МКХ-10), призвели до зсуву в бік синдромологічної діагностики. Зокрема, у МКХ-10 такі стани переважно кодують у межах розладів адаптації, проте іноді ностальгія набуває форми навіть тяжкого психотичного стану. Нині депресивні стани ностальгічного характеру, залежно від виразності окремих клінічних аспектів, кодують у МКХ-10 як F32 — депресивний епізод, F43.2 — розлади адаптації або ж F34.1 — дистимія [16].

Така концепція класифікації викликає чимало критики. Відповідно, не тільки поняття ностальгії, а й нозологічна сутність психогенних психічних розладів загалом, зокрема невротичних, виявилися дещо розмитими і розсіяними між різними діагностичними рубриками загальної системи класифікації хвороб.

Однак ці тенденції кодифікації свідчать лише про необхідність удосконалення теоретичних концепцій, проте ніяк не про архаїчність уявлень стосовно клініко-діагностичних особливостей таких станів, як ностальгія.

Література

- Best J., Nelson E. Nostalgia and discontinuity: A test of the Davis hypothesis. *Sociology and Social Research*. 1985. Vol. 69. P. 221–233.
- Herasymenko L.O. Psychosocial aspects of adjustment disorders in women. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. Vol. LXXIII, № 2. P. 352–354.
- Sohn L. Nostalgia. *International Journal of Psychoanalysis*. 1983. Vol. 64. P. 203–211.
- Скрипніков А.М., Герасименко Л.О., Ісаков Р.І. Перинатальна психологія. К.: Видавничий дім «Медкнига», 2017. 168 с.
- Isakov R. Comparison of severity of psychopathological symptoms and manifestation of meso- and micro-maladjustment in women with different genesis depressive disorders. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. Vol. 39. P. 16–22.
- Bassin D. Nostalgic objects of our affection: Mourning, memory, and maternal subjectivity. *Psychoanalytic Psychology*. 1993. Vol. 10. P. 425–439.
- Ярмак Я.А. Види ностальгії: «часова», «просторова», «соціально», «індивідуальна». *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: зб. наук. праць. / редкол. Л.В. Білоусова (ред.). Вид-во «Міленіум», 2004. Вип. XXX. С. 43–52.
- Batcho K.I. Personal nostalgia, world view, memory, and emotionality. *Perceptual Motor Skills*. 1998. Vol. 87. P. 411–432.
- Широкова Е.А. Социальная ностальгия как феномен духовной жизни общества: дис. ... канд. соц. наук.: 22.00.06 — социология культуры, духовной жизни. Екатеринбург, 2006. 200 с.
- Boym S. Nostalgia and its Discontents. *The Hedgehog Review*. 2007. Vol. 2. P. 7–18.
- Kaplan H.A. The psychopathology of nostalgia. *Psychoanalytic Review*. 1987. Vol. 47. P. 465–486.
- Werman D.S. Normal and pathological nostalgia. *Journal of the American Psychoanalytic Association*. 1977. Vol. 25. P. 387–398.
- Batcho K.I. Nostalgia and the emotional tone and content of song lyrics. *American Journal of Psychology*. 2007. Vol. 120. P. 361–381.
- Rosen G. Nostalgia: A «forgotten» psychological disorder. *Psychological Medicine*. 1975. Vol. 5. P. 340–354.
- Sedikides C., Wildschut T., Baden D. Nostalgia: Conceptual issues and existential functions. *Handbook of experimental existential psychology* In J. Greenberg, S. Koole, T. Pyszczynski (Eds.), New York, NY: Guilford Press, 2004. P. 200–214.
- Скрипніков А.М., Герасименко Л.О., Ісаков Р.І. Діагностичний процес у психіатрії. Полтава: АСМІ, 2012. 128 с.